

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ФОНД «КРОК ЗА КРОКОМ»

ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

**Науково-методичний збірник
до Всеукраїнської науково-практичної конференції**

К И Ї В – 2 0 0 7

УДК 376.1-056.2/.3(477)(06)

ББК 74.3я431

I-65

За редакцією:

Засенка В. В. — докт. пед. наук, член-кореспондента АПН України,
заступника директора Інституту спеціальної педагогіки АПН України;
Софій Н. З. — директора Всеукраїнського фонду «Крок за кроком»

Розроблено за організаційної підтримки:

Програми розвитку організаційного партнерства та підтримки
громадянського суспільства та місцевих ініціатив ТАСІС
Європейської Комісії в рамках проекту
«Створення ресурсних центрів для батьків
дітей з особливими освітніми потребами»

Міжнародної асоціації «Крок за кроком» (Нідерланди)
та Ради для спеціальних дітей (США)

Літературний редактор **Т а р а н ч е н к о О. М.**

*Жодна частина цієї публікації не може бути відтворена
в будь-якому вигляді та будь-якими засобами без попередньої згоди
Всеукраїнського фонду «Крок за кроком»*

I-65 Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні: Науково-методичний збірник до Всеукраїнської науково-практичної конференції в рамках реалізації проекту «Створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими освітніми потребами» за підтримки програми ІВРР — ТАСІС Європейської комісії / ВФ «Крок за кроком». — К.: ФО-П Придатченко П. М., 2007. — 180 с.

ISBN 966 — 8217 — 41 — 1

Посібник створено за матеріалами науково-практичної конференції «Інклюзивна освіта: стан і перспективи розвитку в Україні». Посібник містить теоретичні основи та практичний досвід реалізації інклюзивного підходу в освіті дітей з особливими освітніми потребами.

Значна увага відводиться корекційно-розвивальному навчанню та забезпеченню спеціальних потреб в умовах інклюзивної освіти; шляхам встановлення партнерських стосунків між школою, сім'єю та громадою; успішним практикам реалізації інклюзивного підходу.

Матеріали посібника можуть бути використані керівниками, педагогами загальноосвітніх навчальних закладів, батьками дітей з особливими освітніми потребами, батьками інших дітей, а також представниками державних та недержавних організацій.

УДК 376.1-056.2/.3(477)(06)

ББК 74.3я431

ISBN 966—8217—41—1

© Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», 2007
© Обкладинка. Черкасов Е. М., 2007

ПЕРЕДМОВА	5
ВСТУП	
Софій Н., Найда Ю. Філософія інклюзивної освіти	7
Колупаєва А. Інтегрування дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітній простір, як напрям гуманізації системи освіти	14
ЧАСТИНА I. Корекційно-розвивальне навчання та забезпечення спеціальних потреб в умовах інклюзивної освіти	
Луценко І. Психолого-педагогічний супровід дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання	20
Гріневич Ж., Заступець В. З досвіду роботи модельного центру інклюзивної освіти	34
Сак Т. Психологічний супровід дітей зі зниженим рівнем інтелектуального розвитку в умовах інклюзивного навчання	40
Чеботарьова О. Навчання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату в умовах загальноосвітньої школи	49
Скрипник Т. Умови інклюзивного навчання дітей з аутизмом	54
Жук В. Проблема мовленнєвого розвитку дітей з порушенням слуху в умовах інклюзивного навчання	60
Литовченко С. Навчання осіб з порушеннями слуху у вищих навчальних закладах	66
Вавіна Л. Діти з порушеннями зору в загальноосвітньому просторі ...	72
Москвич Т. Емоційна сфера дітей зі складною поведінкою	84
Мацьків Х. З досвіду роботи закладів освіти м. Львова в рамках проекту «Рівний доступ до якісної освіти»	87
ЧАСТИНА II. Реалізація інклюзивної моделі освіти у загальноосвітніх навчальних закладах України	
Мацьків Х. Трирівнева модель команд підтримки у процесі залучення дітей з особливими освітніми потребами	92
Єфімова С. З досвіду супроводу експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх класах та групах»	95
Моклович Ю. Вони разом з нами: з досвіду інклюзивної освіти	112
Барановська Н. Розробка індивідуалізованих навчальних планів	114
Креховецька Р. Від мовчання — до діалогу	116
Джовська Т. Цілюща сила творчості	118

Кузміна Т. Реалізація науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах»	123
Дмитрикова Л. Дитина з порушенням слуху серед дітей, які говорять	126
Стреж Л. Психологічний супровід дітей з ОПР у дошкільному навчальному закладі	128
Отрок Т. Фізіотерапія для всіх	130
Стеблянко К. Розповідь волонтера	132
Шаповал А. Науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах» в дії	133
Козоза О. Використання елементів ритміки на заняттях з образотворчого мистецтва та розвитку дрібної моторики рук	136
Федорова Н. Використання сюжетно-рольової гри в корекції порушень мовлення	137
Дмитрієнко І. Як допомогти дитині вчитися? (поради логопеда батькам майбутніх першокласників)	148
Білецька Л., Білецька І. Перші кроки до інклюзивного навчання	149
Слободянюк Н. Реалізація програми інклюзивної освіти	155

ЧАСТИНА III. Встановлення партнерських відносин між школою, сім'єю та громадою

Прилуцька О., Сергєєва Г. Партнерські стосунки між батьками дітей з особливими освітніми потребами та школою	158
Стрижеус В. Батьки-партнери	161
Войтюк О., Ортикова Л. Ресурсний центр для батьків у комплексі садка-школи «Малюк»	168
Пузакова Т. Погляд соціального педагога	170
Найда Ю. Як слухати батьків дітей з особливими освітніми потребами	171
Берник Т. Роль батьків у мовленнєвому розвитку дітей, які перебувають в умовах інклюзивного навчання	174

ПЕРЕДМОВА

Сучасною світовою тенденцією є прагнення до деінституалізації та соціальної адаптації осіб з порушеннями психофізичного розвитку. Починає формуватися нова культурна й освітня норма — повага до людей фізично й інтелектуально неповносправних, що й фіксує міжнародне законодавство на рівні ООН.

Визнання Україною Конвенції ООН «Про права дитини» та Всесвітньої декларації про забезпечення виживання, захист і розвиток дітей посилило увагу до проблем дітей, котрі мають ті чи інші відхилення у розвитку, зумовило необхідність розробки цілеспрямованих дій держави для створення найсприятливіших умов їхньої інтеграції в систему сучасних суспільних відносин. Останнім часом в Україні вживаються заходи не лише для того, аби зберегти набутий досвід спеціальної освіти, а й примножити сучасні технології корекційно-компенсаторної роботи з цією категорією дітей, створити умови для реалізації їхнього права на вибір типу навчального закладу та змісту і форм навчання.

Започатковано новий напрям пошукової роботи, який відображає вимоги сьогодення і спрямований на забезпечення можливості дітей з порушеннями психофізичного розвитку здобувати якісну освіту нарівні зі здоровими однокласниками. Йдеться про організаційне, методичне і кадрове забезпечення інклюзивного навчання цієї категорії дітей.

На сьогодні в Україні спостерігається ситуація, коли декларуються права дітей з порушеннями психофізичного розвитку на здобуття освіти, соціальну інтеграцію і т. ін. за відсутності механізмів їх реалізації. Тож, для таких дітей вибір є достатньо обмеженим — спеціальні школи-інтернати та навчально-реабілітаційні центри, де за відомих позитивів є і суттєві негативи, як-то: відірваність дитини від широких соціальних контактів, сім'ї, обмеженість кола міжособистісної взаємодії, не завжди якісний соціально-освітній рівень, зниження конкурентоспроможності на ринку праці. Практика свідчить — після закінчення школи-інтернату значна частина дітей виявляється неприспосованою до соціального середовища, неадаптованою в ньому, а інтелектуальний потенціал випускників використовується недостатньо.

У 90-х роках активізувався рух зі створення умов для навчання дітей з порушеннями психофізичного розвитку у загальноосвітньому просторі, який був ініційований батьками таких дітей та недержавними організаціями.

Всеукраїнський фонд «Крок за кроком», як недержавна освітня організація, реалізує програму «Інклюзивна освіта» з 1996 р. За цей час спільно з Інститутом спеціальної педагогіки АПН України та за підтримки Міністерства освіти і науки України започатковано науково-педагогічну експериментальну програму, проведено низку досліджень з питань інклюзивної освіти, відповідну підготовку педагогів для роботи в умовах загальноосвітньої школи з дітьми, які мають порушення психофізичного розвитку, створено ресурсні центри, на базі яких батьки, представники громадських організацій та інші зацікавлені особи можуть отримати консультації з питань освіти, соціальної адаптації цієї категорії дітей та ін.

Навіть ті позитивні результати, яких було досягнуто за цей час, були б неможливими без глибокого розуміння педагогами та батьками переваг інклюзивної освіти, без відданої праці багатьох педагогів щодо створення інклюзивного навчального середовища, в якому приймаються і цінуються усі відмінності кожного учня, без підтримки дирекції шкіл та представників місцевих відділів освіти, які вітали зміни на рівні школи у напрямі створення інклюзивного навчального середовища і виступали в ролі захисників прав дітей з порушеннями психофізичного розвитку та їхніх батьків, поширюючи інформацію про нову модель освіти та створюючи для цього всі необхідні умови.

Водночас, існує низка злободенних проблем, пов'язаних із інклюзивним навчанням дітей з порушеннями психофізичного розвитку. Насамперед, починаючи із ранньої діагностики, визначення характеру корекційної роботи і завершуючи їх соціальною реабілітацією.

Висвітленню окремих аспектів означеної проблематики і присвячено цей збірник.

*Н. Софій,
директор Всеукраїнського фонду «Крок за кроком»;
В. Засенко,
доктор педагогічних наук, член-кореспондент АПН України,
заступник директора з наукової роботи,
Інститут спеціальної педагогіки АПН України*

ВСТУП

Філософія інклюзивної освіти

Н. Софій,

директор ВФ «Крок за кроком»;

Ю. Найда,

координатор проектів ВФ «Крок за кроком»

Цінності

В основу програми «Інклюзивна освіта» Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», як основоположні та такі, що допомагають здійснювати оцінку діяльності в напрямі інклюзивної освіти, були покладені такі цінності та принципи:

- рівний доступ до навчання в загальноосвітніх закладах та отримання якісної освіти кожною дитиною;
- визнання спроможності до навчання кожної дитини та, відповідно, необхідність створення суспільством належних для цього умов;
- забезпечення права дітей розвиватися в родинному оточенні та мати доступ до всіх ресурсів місцевої громади;
- залучення батьків до навчального процесу дітей як рівноправних партнерів і перших учителів своїх дітей;
- навчальні програми, в основі яких лежить особистісно зорієнтований, індивідуальний підхід і які сприяють розвиткові навичок навчатися упродовж усього життя та повноцінній участі у житті громади, суспільства;
- визнання факту, що інклюзивна освіта потребує додаткових ресурсів, необхідних для забезпечення особливих освітніх потреб дитини;
- використання результатів сучасних досліджень і практики під час реалізації інклюзивної моделі освіти;
- командний підхід у навчанні та вихованні дітей, що передбачає залучення педагогів, батьків і спеціалістів;
- надання позитивного сенсу поняттю розмаїтості, як невід'ємної частини досвіду людей, де кожен може зробити свій внесок, цінувати його, навчатися.

Термінологія

Під час написання цієї публікації були обговорені та визначені основні терміни, які лежать в її основі — «діти з особливими освітніми потребами» та «інклюзивне навчання».

Оскільки на сьогодні в Україні офіційна термінологія щодо означених понять ще не усталилася, редакційний колектив вважає за необхідне детальніше розкрити філософію та основні терміни, як визначальні у розвитку нової концепції інклюзивної освіти.

Діти з особливими освітніми потребами

В основних законах України про освіту зустрічаються такі терміни як: «діти, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» (Закон України «Про дошкільну освіту», Закон України «Про загальну середню освіту»); та «особи, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах» (Закон України «Про освіту»). Один з останніх нормативних документів (наказ Міністерства освіти і науки України № 691 від 02 грудня 2005 року «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю») використовує низку таких термінів: «діти з особливими освітніми потребами», «молодь з інвалідністю», «діти з тяжкими порушеннями розвитку», «діти з обмеженими можливостями здоров'я».

Усі ці терміни відображають медичну модель, яка «...розглядає ваду здоров'я як характеристику особи, що може бути спричинена хворобою, травмою чи станом здоров'я» і, відповідно, потребує медичного чи іншого втручання з метою «корекції» відповідної проблеми особи» (Всесвітня організація здоров'я). Природно, що реакцію суспільства, в контексті медичної моделі, є забезпечення лікування, реабілітації та соціальної допомоги, такої як спеціальна освіта і пенсія. Іншими словами — ставиться мета зробити життя людини з особливими освітніми потребами до певної міри «нормальним», забезпечивши їй, наприклад, економічні та освітні можливості.

З часу ратифікації Україною у 1991 р. Конвенції ООН «Про права дитини» дедалі більшого визнання та поширення набуває соціальна модель, більше пов'язана із дотриманням прав людини. На протигагу медичній моделі, соціальна модель «...розглядає ваду здоров'я як соціальну проблему, а не як характеристику особистості», оскільки вона (проблема) зумовлена непристосованістю оточення, включаючи ставлення до людей з особливими потребами та виробничі норми, архітектурну безбар'єрність і транспорт. Така модель спрямована на зміни в суспільстві таким чином, щоб воно забезпечувало рівну участь громадян у реалізації своїх прав і надавало їм таку можливість.

Велику роль у здійсненні таких змін в українському суспільстві відіграють громадські організації, включаючи організації батьків дітей з особливими потребами. Завдяки їхній діяльності поширення набувають терміни, які зміщують акцент з вад чи відхилень розвитку (діти-інваліди, неповносправні, діти з вадами розвитку тощо) на позитивніші терміни — діти з особливими потребами, діти з особливостями психофізичного розвитку тощо. Водночас, ще зберігаються і достатньо широко використовуються (особливо у спеціальній літературі) терміни, що несуть у собі певну «ярликовість»: «ненавчувані діти», «розумово відсталі» тощо.

Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» пропонує до використання термін «діти з особливими освітніми потребами» як такий, що робить наголос на необхідності забезпечення додаткової підтримки у навчанні дітей, котрі мають певні відхилення у розвитку, що не дають їм змогу користуватися тими освітніми послугами, які надаються школами у місцевій громаді.

Інклюзивна освіта

При визначенні терміна «інклюзивна освіта» були проаналізовані визначення, які містяться у головних міжнародних документах: Стандартних правилах щодо урівняння можливостей інвалідів (ООН), Декларації прав дитини (ООН), Саламанкській декларації і програмі дій щодо навчання осіб з особливими освітніми потребами, Міжнародних консультаціях з питань раннього навчання дітей з особливими освітніми потребами, а також у вітчизняних документах — Програмі науково-педагогічного експерименту «Соціальна адаптація та інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах», проекті Положення про організацію інтегрованого навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх (дошкільних) навчальних закладах.

З метою розвитку спільного розуміння інклюзивної освіти пропонуємо такий термін, що ґрунтується на тлумаченні, викладеному у матеріалах Саламанкської декларації і Програмі дій щодо навчання осіб з особливими освітніми потребами.

Інклюзія й інтеграція

Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» пропонує термін «інклюзія» як такий, що є відмінним від терміна «інтеграція» за своїм концептуальним підходом. Зокрема, в Міжнародних консультаціях із питань навчання осіб з особливими освітніми потребами зазначено, що «...інтеграція визначається як зусилля, спрямовані на введення дітей у регулярний освітній простір. Інклюзія — це політика і процес, що дає змогу всім дітям брати участь у всіх програмах». Відмінність у підходах полягає у визнанні того факту, що ми змінюємо суспільство, аби воно врахувало і пристосувалося до індивідуальних потреб людей, а не навпаки.

Окремою формою інтеграції можна вважати навчання дітей з особливими освітніми потребами у спеціалізованих класах загальноосвітньої школи. Проте, це не можна називати інклюзією. Практичний досвід такого навчання свідчить, що однолітки не починають частіше спілкуватися з дітьми з особливими освітніми потребами, що є однією із беззаперечних переваг інклюзивного навчання (Матеріали II Міжнародної конференції «Розвиток інклюзивних шкіл», Москва, 2005 р.).

Просте фізичне включення дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній простір також не є інклюзією. Досвід такого навчання засвідчив, що у разі нездатності педагогів організувати навчальний процес таким чином, аби враховувалися індивідуальні потреби кожного вихованця, такі діти не брали участь у навчальному процесі, і, як наслідок, — знижувалася їхня мотивація до навчання і погіршувалися навчальні результати.

Враховуючи вищезазначене, можна стверджувати, що інклюзія передбачає особистісно зорієнтовані методи навчання, в основі яких — індивідуальний

підхід до кожної дитини з урахуванням усіх її індивідуальних особливостей (здібностей, особливостей розвитку, типів темпераменту, статі, сімейної культури тощо).

Підтримуючи входження України в Європейську спільноту, Міністерство освіти і науки України й Академія педагогічних наук України поступово відходять від існуючої системи закритих спеціальних закладів освіти (школи-інтернати, спеціальні освітні заклади), що дісталася у спадок Україні від колишнього Радянського Союзу з його цінностями «ідеального суспільства», до більш гуманістичної системи інтегрованого й інклюзивного навчання. У спеціальних класах при загальноосвітніх навчальних закладах, що можна вважати однією з форм інтегрованого навчання, навчається 63 тисячі дітей з особливими освітніми потребами. У 2001 р. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» спільно з Міністерством освіти і науки України й Інститутом спеціальної педагогіки АПН України започаткував науково-педагогічний експеримент «Соціальна адаптація й інтеграція в суспільство дітей з особливостями психофізичного розвитку шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх закладах».

Основна мета дослідження

Розробка і реалізація механізму інтеграції дітей з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади, ранньої інтеграції цих дітей у соціальне середовище з урахуванням їхніх типологічних та індивідуальних особливостей.

Стратегічна мета

Формування нової філософії державної політики щодо дітей з особливостями психофізичного розвитку, реалізація та поширення моделі інтегрованого навчання цих дітей у загальноосвітніх навчальних закладах, забезпечення нормативно-правової та навчально-методичної бази відповідно до Конвенції ООН «Про права дитини».

Об'єкт дослідження

Навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в умовах загальноосвітніх навчальних закладів при забезпеченні відповідної психолого-педагогічної підтримки з боку дорослих (фахівців, батьків).

Предмет дослідження

Ступінь і умови компенсаторно-корекційного впливу на дитячу особистість, результативність цього впливу; динаміка соціально-психологічної інтеграції; наявність позитивних зрушень у розвитку ціннісних орієнтацій здорових дітей; динаміка становлення особистості (діти з особливими потребами та їхні здорові однолітки), здатність долати труднощі та досягати успіху.

Гіпотеза дослідження

Інтегровані колективи, як педагогічно, психологічно та соціально підтримані інституції, можуть забезпечити дитині з особливостями психофізичного розвитку досягнення індивідуально високих показників особистісного розвитку, усвідомлення самоцінності цього розвитку для життєдіяльності індивіда,

функціональної значимості у процесі інтеграції в соціальне середовище, спроможності посісти в ньому належне місце, адекватне внутрішнім, особистісним набуткам.

З іншого боку, такі колективи забезпечать можливості для здорових дітей бережливо ставитися до потенціалу, дарованого їм природою, запобігати здійсненню деструктивних кроків (наркоманія, алкоголь тощо) через незрозуміння вартісності свого самотворення, життєтворення; розкривати нетрадиційні шляхи особистісних досягнень в опануванні навчальних компетентностей.

Завдання дослідження

- Вивчити соціально-психологічне підґрунтя організації інтегрованих класів — інклюзивного навчання;
- вивчити та встановити стартові індивідуальні показники розвитку дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх здорових однолітків;
- дослідити вплив інтегрованого (інклюзивного) навчання на дітей з особливостями психофізичного розвитку та їхніх однолітків;
- дослідити ефективні шляхи залучення дорослих до роботи в інтегрованих (інклюзивних) класах;
- розробити методичні рекомендації для педагогічних працівників інклюзивних закладів освіти з питань змісту та технологій навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку та для батьків;
- розробити та реалізувати механізм забезпечення командного підходу для забезпечення навчально-виховного процесу;
- систематично висвітлювати результати експериментальної діяльності для ознайомлення з ними широкого кола громадськості, отримання зворотного зв'язку, внесення коректив у науково-дослідну роботу.

Програмно-методичне забезпечення

Навчання дітей з особливостями психофізичного розвитку в інтегрованих (інклюзивних класах) групах здійснюється на основі типових навчальних планів і програм для загальноосвітніх навчальних закладів та індивідуальних програм, розроблених навчальними закладами.

Забезпечення індивідуальних психофізичних особливостей дитини, її функціональних і потенційних можливостей і потреб реалізується за допомогою компенсаторно-корекційних заходів, які частково реалізуються у процесі шкільного (дошкільного) навчання, частково в сім'ї та центрі спеціальної психолого-педагогічної допомоги чи реабілітаційних центрах.

Технологія навчання

Вибір технологій навчання ґрунтується на використанні сильних сторін особистості, урахуванні множинності інтелекту та різних навчальних технологій, рекомендаціях фахівців і матеріалах програми «Крок за кроком».

Суспільно-гуманістична значущість інтегрованого (інклюзивного) навчання

Увага до проблем дітей з особливостями психофізичного розвитку має суспільно-гуманістичну значущість.

Учні:

Базуючись на результатах міжнародних досліджень, досвіді інтегрованого (інклюзивного) навчання у нашій державі, можна стверджувати, що таке навчання корисне не лише для дітей з особливими потребами, а й для їхніх однокласників, батьків. Інтегроване (інклюзивне) навчання сприяє розвитку емпатії, толерантності, об'єктивній оцінці власних можливостей, формуванню реалістичного світогляду.

Батьки:

Залучення дітей з особливостями психофізичного розвитку до загальноосвітніх навчально-виховних закладів передбачає позитивний вплив на широке коло близьких для них людей: батьків, інших членів родини. Вхідження дитини в коло своїх однокласників може сприяти поступовій зміні і психічного стану її батьків — послаблюватиме напруженість, покращуватиме емоційний стан, підвищуватиме ефективність навчально-виховної, абілітаційно-корекційної роботи. Активна, вмотивована, ціннісно зорієнтована і педагогічно керована участь батьків у навчально-виховному процесі обумовлюватиме зменшення їхніх тривог і страхів, мобілізуватиме сили на щоденне і перспективне досягнення успіху, поновому структуруватиме світосприйняття цілої родини, близьких до неї людей.

Педагоги:

Робота з групами (класами) залучення дає новий не поцінований досі поштовх до самовдосконалення педагога, є тим фактором, який допоможе вчителю позбутись успадкованого від тоталітарної системи авторитаризму, стане покликом і умовою формування щирих, демократичних стосунків, убереже від грубощів у будь-яких проявах, не дозволивши проявитися деструктивним внутрішнім силам.

Педагог, працюючи в інтегрованих (інклюзивних класах) групах, зможе поглиблювати свої знання про закономірності розвитку дітей, оцінювати методичний підхід, виробляти власні позиції щодо ефективності тих навчальних технологій, якими він володіє, досягати розуміння сильного, спільного та специфічного у функціональних і потенційних можливостях учнів.

Робота у групах, класах залучення формує у педагога нове розуміння проблем дітей, які відстають, розкриває перед ним стратегію і тактику психологопедагогічної (а часто — медичної) підтримки цих дітей.

Крім того, вчитель з нових позицій оцінює можливості, працездатність дітей без відхилень, перед ним постають нові шляхи виховання особистості, нівелювання проблемних сторін дитини.

Проміжні результати

За час реалізації експерименту у 2001 — 2006 рр. було створено програму та складено план дослідницької діяльності, розроблено програму підготовки вчителів (вихователів класів) груп інклюзивного навчання на 72 години та програму тренінгів на 18 — 36 годин. На базі чотирьох інститутів післядипломної педагогічної освіти в Полтаві, Львові, Івано-Франківську та Білій Церкві реалізуються проблемно-тематичні курси. На базі експериментальних закладів освіти на постійній основі проводяться тренінги. Для визначення критеріїв рівня розвитку дітей експериментальних класів (груп) використовувалися критерії, визначені

в посібнику «Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі», а також стандарти «Крок за кроком» для класів (груп) і педагогів. На постійній основі здійснюються консультації наставників і фахівців, командами закладів освіти розробляються індивідуалізовані навчальні плани для дітей з особливими освітніми потребами. За цей час було створено сім ресурсно-тренінгових центрів, послугами яких можуть скористатися педагоги, батьки, представники громадських організацій, а також інші зацікавлені особи. Розроблено критерії та механізми оцінювання впливу експериментальної програми на учасників, а також проведено дослідження впливу інклюзивної моделі освіти на учасників проекту.

Було розроблено та видано посібники: «Залучення дітей з особливими потребами в загальноосвітні класи», «Діти з особливими потребами в загальноосвітньому просторі», «Розвиток модельних центрів інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами», «Підготовка до школи дітей з особливими потребами в умовах сім'ї: поради батькам», «Як досягати змін».

На цей час науково-педагогічний експеримент знаходиться на аналітично-узагальнюючому етапі, який триватиме до кінця 2007 року. За цей час буде поетапно вивчено вплив інклюзивної освіти на особистісний розвиток дітей; зроблено аналіз результатів і висновків проведеного моніторингу експериментальної роботи; оформлено звіт про підсумки експерименту, опис одержаних результатів; проведено аналіз та узагальнення експериментальних матеріалів, розроблено методичні рекомендації, навчально-дидактичні посібники; підготовлено до друку наукові публікації за підсумками експерименту; сформульовано висновки та нормативи практичного застосування моделі інклюзивної освіти; розроблено положення про класи (групи) інклюзивної освіти; проведено підсумкову конференцію за результатами експерименту.

Цю програму реалізують 20 експериментальних закладів освіти, які налічують 49 експериментальних класів (груп). 178 дітей з особливими освітніми потребами навчаються в класах (групах) інтегрованого навчання, на базі чотирьох інститутів післядипломної педагогічної освіти реалізуються проблемно-тематичні курси. 393 педагогічних працівників пройшли курс навчання за програмою «Залучення дітей з особливими потребами» (за даними ВФ «Крок за кроком»).

Подальші кроки

- Узагальнення впливу інтегрованого (інклюзивного) навчання й особистісний розвиток дітей.
- Аналіз результатів і висновків проведеного моніторингу експериментальної роботи.
- Оформлення звіту про підсумки експерименту, опис одержаних результатів.
- Аналіз та узагальнення експериментальних матеріалів, розробка методичних рекомендацій, навчально-дидактичних посібників.
- Підготовка до друку наукових публікацій за підсумками експерименту.
- Розробка рекомендацій щодо практичного застосування моделі інтегрованого навчання.
- Розробка положення про класи (групи) інтегрованого навчання.
- Проведення підсумкової конференції за результатами експерименту.